

Tomasz Tomaszek

Politechnika Rzeszowska im. Ignacego Łukasiewicza

IKONOSTAS CERKWI W BABICACH (GMINA KRZYWCZA) - ANALIZA KONSERWATORSKA

Streszczenie

Cerkiew greckokatolicka Zaśnięcia Bogurodzicy w Babicach to jeden z najciekawszych obiektów zabytkowej architektury drewnianej z terenów Pogórza Dynowskiego. Niestety, od 1947 r. budowla jest nieużytkowana i obecnie znajduje się w zaawansowanej ruinie. W jej wnętrzu jednakowoż pozostała rama niegdysiejszego ikonostasu, a zdobiące ją oryginalnie ikony i inne ruchome elementy wyposażenia znajdują się w zbiorach Działu Sztuki Cerkiewnej Muzeum-Zamku w Łańcut.

W artykule zamieszczono dane archiwalne oraz omówiono zachowane do dzisiaj ikony, jak również poddano analizie stylistyczno-formalnej oryginalny ikonostas. Dodatkowo przeprowadzono wstępne analizy konserwatorskie oraz wykonano próbę rekonstrukcji pierwotnego wyglądu ściany ikonostasowej.

Słowa kluczowe: architektura drewniana, cerkiew, konserwacja, ikona, ikonostas

ICONOSTASIS FROM THE ORTHODOX CHURCH IN BABICE (COMMUNE OF KRZYWCZA) - CONSERVATIONAL ANALYSIS

Summary

The Greek-Catholic church of the Dormition of Theotokos in Babice is one of the most interesting wooden architectural monuments from the Dynow Foothills area. Unfortunately since 1947 the building has not been in use and currently it is in advanced ruins. However in its interior the erstwhile frame of the iconostasis remained while the icons which were originally adorning it together with the other movable equipment can be found in the collections of the Department of Orthodox Art of the Castle-Museum in Łańcut.

In the article some important historical data were introduced and also the icons which are saved in the museum collections were described, as well as the stylistic and formal analysis of the original iconostasis were conducted. Additionally a preliminary analysis of conservation were carried out and the attempted to reconstruct the original appearance of the iconostasis wall was performed.

Keywords: wooden architecture, orthodox church, conservation, icon, iconostasis

1. Wprowadzenie

Drewniana cerkiew greckokatolicka pw. Zaśnięcia Bogurodzicy w Babicach to jeden z najciekawszych obiektów zabytkowej architektury sakralnej terenów Pogórza Dynowskiego. Jako przykład typowych dla tych ziem rozwiązań architektonicznych i ciesielskich stanowi ona jednocześnie materialne świadectwo kultury ukraińskiej obecnej na obszarze Polski południowo-wschodniej przez ostatnie stulecia.

Świątynia w Babicach jest nieużytkowana od momentu wysiedlenia społeczności ukraińskiej w 1947 r. i obecnie znajduje się w stanie zaawansowanej ruiny. Pomimo daleko idących zniszczeń, w jej wnętrzu zachowała się pokrywająca ściany polichromia o charakterze ornamentalnym i imitującym architektoniczne podziały oraz pozbawiona ikon ściana ikonostasowa.

W niniejszym artykule scharakteryzowano zachowane do dzisiaj ikony cerkwi w Babicach, które pierwotnie stanowiły elementy ikonostasu lub innych obiektów wyposażenia (lub też funkcjonowały jako samodzielne obrazy), a które obecnie przechowywane są w Dziale Sztuki Cerkiewnej Muzeum-Zamku w Łańcucie. Jednocześnie wstępnie rozpoznano ich stan zachowania i przeprowadzono próbę częściowej rekonstrukcji oryginalnego wyglądu ściany ikonostasowej.

2. Drewniana cerkiew w Babicach – krótka charakterystyka

Drewniana cerkiew greckokatolicka pw. Zaśnięcia Bogurodzicy w Babicach (gmina Krzywca) wzniesiona została w konstrukcji zrębowej i zlokalizowana jest na niewielkim wzniesieniu w południowo-zachodniej części miejscowości (fot. 1).

Fot. 1. Cerkiew greckokatolicka pw. Zaśnięcia Bogurodzicy w Babicach

Źródło: fot. T. Tomaszek

Według lokalnej tradycji wybudowana została w 1839 r. przez cieślę Kozubala spod Krosna na miejscu wcześniejszej, również drewnianej świątyni¹. Przez kolejne lata służyła jako filialna cerkiew greckokatolickiej parafii w Skopowie^{2, 3} [11].

Nieopodal cerkwi i od jej strony zachodniej znajduje się wolno stojąca drewniana dzwonnica z 1840 r. [6], wykonana w konstrukcji szkieletowej (fot. 2).

Fot. 2. Wolno stojąca drewniana dzwonnica nieopodal greckokatolickiej cerkwi pw. Zaśnięcia Bogurodzicy w Babicach
Źródło: fot. T. Tomaszek

Prawdopodobnie około 1888 r.⁴ świątynia przeszła gruntowny remont, po którym już bez większych przekształceń użytkowana była do 1947 r.⁵. Wówczas została opuszczona, co stało się w wyniku zmian geopolitycznych skutkujących wysiedleniem ludności pochodzenia ukraińskiego z Babic [13]. Od tej pory nieużytkowana cerkiew popadała w ruinę [6] i w chwili obecnej grozi całkowitym zawaleniem.

-
1. Dotychczasowe analizy historyczne nie pozwoliły na jednoznaczne ustalenie czy wcześniejsza budowla uległa całkowitemu zniszczeniu (np. spaleniu) czy też została rozebrana przed postawieniem nowej, obecnej świątyni.
 2. Zgodnie z zachowanymi informacjami historycznymi na początku XVI w. w Babicach istniała samodzielna parafia prawosławna, która najprawdopodobniej w niedługim czasie po zawarciu Unii Lubelskiej została przekształcona na greckokatolicką. Jednakowoż z powodu znacznego zmniejszenia się ilości ludności pochodzenia ukraińskiego zamieszkującej miejscowość została ona przemianowana w 1785 r. na filię parafii greckokatolickiej w Skopowie (informacja z: Piotr Haszczyń „*Ścieżka Historyczna Babic – Przystanek 3*”).
 3. Patronem cerkwi w Skopowie i Babicach była rodzina Radomyskich z Babic (informacja z: Piotr Haszczyń „*Ścieżka Historyczna Babic – Przystanek 3*”).
 4. W źródłach podawane są różne daty remontu. I tak na rok 1888 wskazuje między innymi „*Cerkiewnik Polski*” (http://cerkiewne.tematy.net/karta_obiektu.php?obiekt_id=104) czy Piotr Haszczyń w: „*Ścieżka Historyczna Babic – Przystanek 3*” (<http://www.krzywca.eu/babice/cerkiew-w-babicach.html>), natomiast na lata 1889–1890 Magdalena i Artur Michniewscy oraz Marta Duda (*Cerkwie drewniane Karpat. Polska i Słowacja*, Wydawnictwo Rewasz, Pruszków, 2003, s. 208).
 5. Według schematyzmu duchowieństwa greckokatolickiego liczba grekokatolików w Babicach kształtowała się od 200 osób w 1872 r. do 410 w 1918 r. i 409 w 1936 r.

3. Ikonostas cerkwi w Babicach

3.1. Analiza źródeł archiwalnych

Pierwotnie we wnętrzu cerkwi w Babicach znajdował się bogato zdobiony ikonostas, którego zasadnicza konstrukcja, w formie kurtynowej ściany z desek (rama ikonostasu), jednocześnie wydzielała sanktuarium z nietypowej, jednoprzestrzennej bryły budowli (fot. 3).

Fot. 3. Cerkiew greckokatolicka pw. Zaśnięcia Bogurodzicy w Babicach – pozbawiona ikon kurtynowa ściana ikonostasowa wydzielająca sanktuarium od nawy

Źródło: fot. T. Tomaszek

Taka sytuacja miała miejsce do wiosny 1963 r., kiedy to w okresie kwietnia i maja poszczególne ikony wraz z większością cennych elementów wyposażenia ruchomego świątyni zostały przewiezione do Wojewódzkiej Składnicy Zabytków Ruchomych w Łańcucie, przekształconej później w Dział Sztuki Cerkiewnej Muzeum-Zamku w Łańcucie [9, 10]. Dokumentację przejęcia majątku cerkwi w Babicach stanowią protokoły zdawczo-odbiorcze z 1963 r.⁶ (ryc. 1).

6. Protokoły zdawczo-odbiorcze z 1963 r., dotyczące przejęcia majątku cerkwi w Babicach, przechowywane są w archiwum Działu Sztuki Cerkiewnej Muzeum-Zamku w Łańcucie.

Ryc. 1 – Protokół przejęcia zabytków ruchomych z cerkwi w Babicach z roku 1963 – fotokopia; oryginał przechowywany w archiwum Działu Sztuki Cerkiewnej Muzeum-Zamku w Łańcucie

Przebieg w księgarni w Łańcucie
po-2. i pa-6
P.

P.R.O.T.K.O.Ł

przejęcie zabytków ruchomych z cerkwi w Babicach
w dniu 2.11.1963 r. w Babicach
z rąk Tomasza Perceka, przeł. 92N w Babicach
Przejmujący: mgr Barbara Tomasz

Na podstawie polecenia Wojewódzkiego Urzędowego Zarządu w Warszawie z dnia 30 kwietnia 1963 r. L. U. 4631/163
Zadający przekazal, a przejmujący odebrał następujące zabytki w celu do zabezpieczenia, w Wojewódzkiej Składnicy Zabytków Ruchomych przy Muzeum w Łańcucie

№	Przedmiot	Opis	Wymiary
1.	kluczyk	malowane drewniane	120 x 100 5702
2.	obraz na pł.	Trójca św.	70 x 45 4057
3.	medalion	obraz olejny w oprawie	50 x 45 3059
4.	obraz	Barlaam, Chrystus, Chrystus	100 x 70 2319
5.	obraz	św. Piotr i Paweł w osłonie	90 x 65 2317
6.	kluczyk	drewniany, malowany	230 x 80
7.	obraz	Chrystus, Maria, św. Józef	60 x 90 5096
8.	medalion	obraz olejny w osłonie, malowany	190 x 100 5028
9.	obraz	Chrystus, św. Józef	150 x 90 3711
10.	obraz	Metodego, św. Józef	130 x 80 2318
11.	grafika w osłonie	św. Józef	42 x 50 1979
12.	kluczyk	drewniany	170 x 130 2422
13.	kluczyk	drewniany	50 x 20 - 1978
14.	obraz	obraz olejny w osłonie	1920-1874
15.	repliki, fragmenty klejoni		1874-1974
16.	obraz	obraz olejny w osłonie	13 szt.
17.	obraz	obraz olejny w osłonie	130 x 100 2248
18.	obraz	obraz olejny w osłonie	170 x 130 5700
19.	obraz	obraz olejny w osłonie	5702

P. Tomasz Perceka
mgr Barbara Tomasz

Źródło: Muzeum-Zamek w Łańcucie

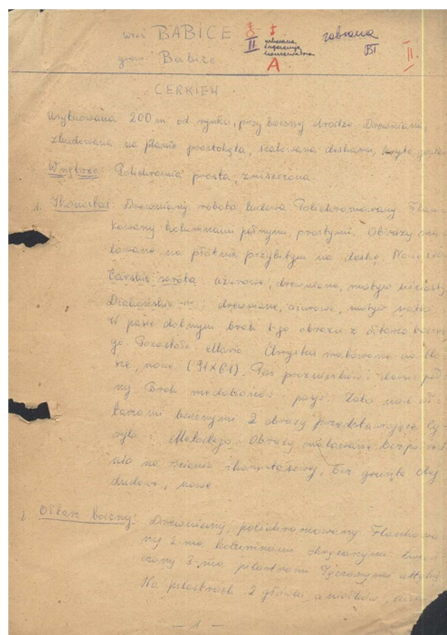
Tuż przed zwózką zabytkowych elementów do muzeum wykonano in situ inwentaryzację wyposażenia świątyni. Świadczą o tym materiały penetracyjne pochodzące z 1963 r. i dotyczące cerkwi w Babicach, kapliczki w Babicach oraz miejscowości Babice [8].

Wedle zawartych tam informacji brakowało już wówczas niektórych elementów ruchomych, w tym jednego obrazu z dolnego rzędu ikonostasu [8]⁷. W oryginalnym tekście dokumentu o samym ikonostasie przeczytać możemy co następuje:

Ikonostas – drewniany, robota ludowa. Polichromowany. Flankowany kolumnami pełnymi, prostymi. Obrazy malowane na płótnie przybitym na deskę, Carskie wrota: ażurowe, drewniane, motyw liściasty, Diakońskie wrota: drewniane, ażurowe, motyw siatki. W pasie dolnym brak 1-go obrazu z ołtarza bocznego. Pozostałe: Maria, Chrystus malowane na blasze, nowe (91x61). Pas prazniczkow i deesis pełny. Brak medalionów i pasji. Za to nad ołtarzami bocznymi 2 obrazy przedstawiające Cyryla i Metodego. Obrazy malowane bezpośrednio na ścianie ikonostasowej, bez gruntu. Olej, ludowe, nowe [8], (ryc. 2).

7. W przytoczonych materiałach penetracyjnych znajduje się również wzmianka, wprowadzona jako późniejszy przypis z 1966 r. na końcu dokumentu, że jedna ikona została bez protokołu zdawczo-odbiorczego zabrana do Muzeum w Przemyślu.

Ryc. 2. Materiały penetracyjne dotyczące cerkwi w Babicach, kapliczki w Babicach oraz miejscowości Babice z 1963 r.; pierwsza strona z trzystronicowego opracowania zawierająca opis ikonostasu wykonany przed przewiezieniem elementów ruchomych cerkwi w Babicach do Muzeum-Zamku w Łańcucie – fotokopia; oryginał przechowywany w archiwum Działu Sztuki Cerkiewnej Muzeum-Zamku w Łańcucie

Źródło: Muzeum – Zamek w Łańcucie

Ostatecznie w zbiorach Działu Sztuki Cerkiewnej Muzeum-Zamku w Łańcucie znalazły się następujące ikony, z których część to elementy oryginalnego ikonostasu (wszystkie wymienione poniżej obiekty przechowywane są w magazynie do dzisiaj)⁸ [7]:

- ◆ ikona Deesis
- ◆ ikona św. Mikołaj
- ◆ ikona Zaśnięcie Marii
- ◆ ikona Umilenie, olej na płótnie⁹ oraz ikona Hodigitria, tempera na desce
- ◆ ikona Spas, olej na płótnie¹⁰ oraz ikona Deesis, tempera na desce
- ◆ ikona Dwaj Apostołowie (św. Piotr i św. Paweł), olej na płótnie

8. Przedstawiony spis został wykonany na podstawie:

- 1) Protokołu przejęcia zabytków ruchomych z cerkwi w Babicach z roku 1963 (przechowywany w archiwum Działu Sztuki Cerkiewnej Muzeum-Zamku w Łańcucie); (patrz: ryc. 1).
 - 2) Inwentarza elementów ruchomych z cerkwi w Babicach zgromadzonych w Dziale Sztuki Cerkiewnej Muzeum-Zamku w Łańcucie (przechowywany w archiwum Działu Sztuki Cerkiewnej Muzeum-Zamku w Łańcucie).
9. Już po przewiezieniu do Działu Sztuki Cerkiewnej i po wykonaniu analiz konserwatorskich okazało się, że ikona Umilenie (olej na płótnie) przyklejone jest na licu innej ikony, namalowanej na podłożu drewnianym. Ikony zostały rozwarstwione i spod ikony Umilenie odsłonięto ikonę Hodigitria. Tym samym obecnie w zbiorach przechowywane są jako dwie osobne ikony.
10. Podobna sytuacja miała miejsce w przypadku ikony Spas (olej na płótnie). Przykrywała ona ikonę Deesis (tempera na desce). Ikony również zostały rozwarstwione i obecnie przechowywane są jako dwa oddzielne przedstawienia.

Fot. 4. Cerkiew greckokatolicka pw. Zaśnięcia Bogurodzicy w Babicach – rama ikonostasu z elementami snycerki (fragment) stanowiąca pozostałość pierwotnego wyposażenia świątyni (oraz pełniąca jednocześnie funkcję konstrukcyjną „ściany kurtynowej” wydzielającej sanktuarium od nawy)

Źródło: fot. T. Tomaszek

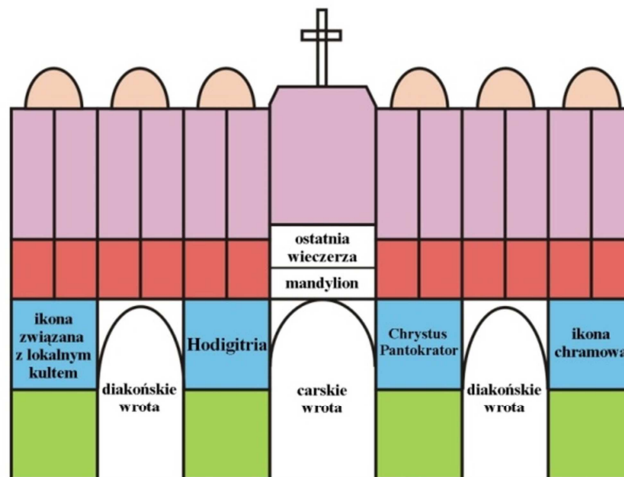
Fot. 5. Cerkiew greckokatolicka pw. Zaśnięcia Bogurodzicy w Babicach – rama ikonostasu z elementami snycerki (widok na odwrocie, czyli od strony sanktuarium) stanowiąca pozostałość pierwotnego wyposażenia świątyni (oraz pełniąca jednocześnie funkcję konstrukcyjną „ściany kurtynowej” wydzielającej sanktuarium od nawy)

Źródło: fot. T. Tomaszek

3.2. Rozwiązania formalne i ikonograficzne ikonostasów greckokatolickich – krótki rys historyczny

Ikonostas cerkwi w Babicach stanowi zredukowaną postać typowej formy ukraińskiego ikonostasu rozpowszechnionego na ziemiach Polski południowo-wschodniej i występującego w drewnianych greckokatolickich świątyniach województwa podkarpackiego jako nieodzowny, charakterystyczny element ich wyposażenia (ryc. 4). Tym samym układ przestrzenny oraz tematyka zobrazowana na poszczególnych ikonach ikonostasu babickiej świątyni powtarzają w nieco zmodyfikowanej konfiguracji wzorce kompozycyjne i ikonograficzne ścian ikonostasowych prawdopodobnie ostatecznie ustalone nie później niż pod koniec XVIII w. (ryc. 5).

Ryc. 4. Schemat typowej formy ukraińskiego ikonostasu

Legenda:

rząd proroków	rząd ikon namiestnych
rząd Deesis	antependia
rząd prazdników	

Źródło: Opracowanie własne

Ryc. 5. Układ formalny i ikonograficzny ikonostasu z Babic (schemat)

Źródło: Opracowanie własne

Wspomniany powyżej typowy wygląd oraz wynikający z niego ściśle określony przekaz ideologiczny ikonostasu z tych terenów swą ostateczną formę zawdzięczają wielu przemianom stylistycznym zachodzącym na przestrzeni kilku ostatnich stuleci. I tak za szczególnie istotny można by przyjąć przełom XVI i XVII w., który był okresem niezwykle dynamicznych przeobrażeń sztuki cerkiewnej. Jak zauważa Giemza, to właśnie wówczas płaska obrazowa przegroda zastąpiona została samodzielny, konstrukcyjnym ikonostasem o czytelnych podziałach na rzędy i osie, mocno akcentowanych przez architektoniczno-dekoracyjny detal snycerski [4]. Równoległe do owych zmian w strukturze plastycznej miało miejsce również rozszerzenie kompozycji ideowej i tym samym pojawienie się nowych wątków ikonograficznych, od tej pory już na stałe towarzyszących sztuce cerkiewnej pogranicza polsko-ukraińskiego. Powyższe zmiany wpłynęły jednocześnie na postępujące modyfikacje samej konstrukcji ściany ikonostasowej greckokatolickich świątyń, która w ostateczności stała się samonośnym, niezależnym elementem wyposażenia.

Jednakowoż, na co warto zwrócić uwagę, powołując się na Giemzę [4], podstawowy i restrykcyjnie przestrzegany w zasadzie do dnia dzisiejszego schemat ikonograficzny został wypracowany jeszcze przed pojawieniem się jako takiego w pełni wykształconego ikonostasu, czyli na etapie płaskiej przegrody. Jako prototyp późniejszej ściany ikonostasowej, przegroda owa tradycyjnie stanowiła malowidło na długim i poziomym podobraziu (epistylon), na którym przedstawiano najczęściej wielopostaciową Deesis, a które było umocowane na belce (belkach) konstrukcyjnych ściany ikonostasowej (templonie) w taki sposób, aby powyżej pozostała wolna przestrzeń przyjmująca

formę prześwitu pomiędzy nawą a sanktuarium. Na tle owego górnego prześwitu, a tym samym ponad epistylonem, umieszczona została pełna, bądź sylwetowa ikona Ukrzyżowania, natomiast poniżej malowidła obrazującego Deesis, czyli na bocznych powierzchniach ściany ikonostasowej, ulokowano ikony tzw. namiestne, czyli bezpośrednio związane z miejscem, w którym znajdowała się świątynia [4].

Początkowo stosowano jedynie dwie ikony namiestne, z których na pierwszej, tak zwanej chramowej, przedstawiano wezwanie cerkwi, druga zaś podporządkowana była treściowo lokalnemu kultowi. Najprawdopodobniej już w drugiej połowie XV w. dodane zostały dodatkowe dwie ikony namiestne, którymi zazwyczaj były obrazy Matki Boskiej z Dzieciątkiem oraz Chrystusa. Tym samym rozbudowany został dolny rząd od tej pory składający się z czterech ikon, co w konsekwencji doprowadziło do wykształcenia się pierwotnej formy ikonostasu. Mniej więcej w tym samym czasie dwie spośród ikon namiestnych zaczęto montować na kurtynowych ściankach umiejscowionych w przejściu pomiędzy sanktuarium a nawą, co było zapewne pierwszym etapem całkowitego oddzielania nawy od sanktuarium, zrealizowanego ostatecznie przy pomocy w pełni wykształconej ściany ikonostasowej. Jednocześnie pomiędzy owymi dwoma ikonami pojawiły się carskie wrota, początkowo zazwyczaj wykonane z pełnej deski i ozdobione malowidłami przedstawiającymi Ewangelistów i Zwiastowanie. Nieco później wprowadzone zostały drzwi diakońskie oraz Mandylion, który był od tej pory umieszczany często w supraporcie nad carskimi wrotami (albo w mniej rozpowszechnionej wersji nad początkowo pojedynczymi drzwiami diakońskimi) [2].

Wiek XVI przyniósł kolejne istotne zmiany, które objęły zarówno układ przestrzenny, jak i program ikonograficzny wczesnych ikonostasów. Pierwsze dotyczyły dodania rzędu prazdników (ikon świątecznych) pomiędzy ikonami namiestnymi a malowidłem przedstawiającym Deesis oraz samodzielnego rzędu ikon ukazujących Proroków (którego występowanie upowszechniło się tak naprawdę dopiero w XVII w.). Drugie natomiast przeobrażenia samej grupy Deesis, w której umieszczane do tej pory po bokach trymorfonu „ikony świętych *Czynu* (przedstawiające najczęściej po parze Archaniołów, Apostołów, Męczenników, Ojców Kościoła, Mnichów oraz Pustelników) zastąpiono ikonami dwunastu Apostołów, spośród których znaleźli się także: święty Paweł oraz Ewangelisci Marek i Łukasz” [4].

Jedną z ostatnich, większych zmian formalnych było wprowadzenie mniej więcej w połowie XVII w. malowanych predelli, które zajęły miejsce pod rzędem ikon namiestnych i utworzyły najniższy rząd ikonostasu. Tematyka malowideł w predellach nigdy nie została ostatecznie sprecyzowana, dlatego pojawiają się na nich zarówno przedstawienia ornamentalne, jak i figuralne, przy czym te drugie niejednokrotnie bezpośrednio nawiązują do powyżej umieszczonych ikon namiestnych [2].

Wedle dostępnego stanu wiedzy możemy przypuszczać, iż ikonostas w swej pierwotnej formie wykształconej w XVI w. posiadał już wyraźny podział na poziome rzędy, natomiast nie występowały w nim jeszcze czytelne artykulacje osi pionowych. Te ostatnie ewoluowały znacznie wolniej, ostatecznie jednakowoż również decydując o plastycznym rozczłonkowaniu późniejszych ścian ikonostasowych. Wydaje się, iż pierwsze ewidentne i zamierzone pionowe podziały zostały wprowadzone poprzez

wydzielenie trymorfonu oraz poszczególnych postaci Deesis za pomocą pionowych, malowanych pasów, a także reliefowego opracowania gruntu pod złoceniami [4]. Dodatkowo podziały te uwidocznili wprowadzenie wrót carskich i dwóch drzwi diakańskich, co jednocześnie pozwoliło na uzyskanie kompozycji o wyraźnie zaznaczonej głównej osi pionowej zlokalizowanej dokładnie pośrodku kompozycji.

Pełne plastyczne rozczłonkowanie ikonostasu nastąpiło ostatecznie wskutek obramowania poszczególnych obrazów jednolitym bądź profilowanym listwowaniem. W dalszej kolejności owo listwowanie zastąpione zostało elementami bogato opracowanej snycerki, która niejednokrotnie przyjęła formę ażurowej ornamentyki nawiązującej bezpośrednio do wzorów znanych ze stylów historycznych, takich jak renesans czy barok [2].

Zmiany w formie ikonostasu, wynikające z dodania kolejnych rzędów ikon, jak również jego ostateczne scalanie kompozycyjne i stylistyczne, doprowadziły w konsekwencji do uzyskania przezeń samodzielnej konstrukcji nośnej, a tym samym uczyniły zeń w pełni autonomiczny element wyposażenia cerkwi, niezależny od konstrukcji ściany oddzielającej nawę od sanktuarium.

3.3. Zachowane ikony (w tym elementy ikonostasu) – charakterystyka

W zbiorach Działu Sztuki Cerkiewnej Muzeum-Zamku w Łańcucie do dzisiaj zachowało się jedenaście ikon. Są to następujące obiekty [7]:

1. Ikona Deesis (numer ewidencyjny MZŁ-SZR-889) o wymiarach 110x64 cm, wykonana w technice temperowej na podłożu drewnianym i posiadająca pełne, rozbudowane obramowanie opracowane snycersko. Obraz bardzo zniszczony, szczególnie w górnej partii, gdzie występują znaczne ubytki warstwy malarskiej (około 50% przedstawienia). Prawdopodobnie warstwa malarska jest oryginalna, wymaga jednak bardziej precyzyjnych analiz w celu ustalenia ewentualnych przemalowań. Obramowanie w większości zachowane, jednakowoż kompletnie przemalowane. Wstępne oględziny pozwalają przypuszczać, iż lico ikony zostało wtórnie przykryte przyklejonym do niego płótnem, na którym powstało nowe przedstawienie. Wedle informacji archiwalnych dostępnych w Dziale Sztuki Cerkiewnej Muzeum-Zamku w Łańcucie jednym z wtórnych, rozwarstwionych ikon z cerkwi w Babicach jest obraz na płótnie w technice olejnej i ukazujący Spas (rozwarstwienie to wykonane zostało najprawdopodobniej w pracowni konserwatorskiej Muzeum-Zamku w Łańcucie w latach 60. XX w.). Jednocześnie dane te wskazują na drugą ikonę Deesis z babickiej cerkwi (numer ewidencyjny MZŁ-SZR-895) jako tę, z której Spas zostało rozwarstwione. Nie potwierdzają tego jednak analizy przeprowadzone przez autora opracowania i bardziej prawdopodobne jest, że podłoże dla ikony Spas stanowiła właśnie omawiana w tym punkcie ikona Deesis. Obiekt pochodzi najprawdopodobniej z ołtarza bocznego, gdyż jego umiejscowienie w ikonostasie jest dość problematyczne (fot. 6).

Fot. 6. Ikona Deesis (numer ewidencyjny MZŁ-SZR-889)

Źródło: fot. T. Tomaszek

2. Ikona św. Mikołaj (numer ewidencyjny MZŁ-SZR-890) o wymiarach 177x122 cm, wykonana w technice temperowej na podłożu drewnianym i posiadająca pełne, wyjątkowo bogate i rozbudowane (w porównaniu z pozostałymi ikonami) obramienie opracowane snycersko. Dodatkowo zwieńczona jest dodatkowym, snycersko opracowanym elementem ukazującym symbol absolutu. Ikona prawdopodobnie po konserwacji, aczkolwiek wymaga dalszych analiz konserwatorskich. Obramowanie dość „tępo” pomalowane (przemalowane?). Obiekt stanowi najprawdopodobniej główną część ołtarza bocznego, albowiem w swojej stylistyce nie nawiązuje do reszty ikonostasu (fot. 7).

Fot. 7. Ikona św. Mikołaj (numer ewidencyjny MZŁ-SZR-890)

Źródło: fot. T. Tomaszek

3. Ikona Zaśnięcie Marii (numer ewidencyjny MZŁ-SZR-891) o wymiarach 153 x 94 cm, wykonana w technice olejnej na płótnie. Dostęp do obiektu jest niezwykle utrudniony, dlatego nie udało się do momentu opublikowania tego artykułu przeprowadzić jego wstępnych oględzin konserwatorskich oraz uzyskać jego fotografii.
4. Ikona Umilenie (numer ewidencyjny MZŁ-SZR-894) o wymiarach 128 x 90 cm, wykonana w technice olejnej na podłożu płóciennym, jest przedstawieniem wtórnym, które pokryło ikonę Hodigitria (numer ewidencyjny MZŁ-SZR-893). Obraz został rozwarstwiony najprawdopodobniej w pracowni konserwatorskiej Muzeum-Zamku w Łańcucie w latach 60. XX w., a następnie poddany konserwacji (fot. 8).

Fot. 8. Ikona Umilenie (numer ewidencyjny MZŁ-SZR-894)

Źródło: fot. T. Tomaszek

5. Ikona Hodigitria (numer ewidencyjny MZŁ-SZR-893) o wymiarach 112 x 70 cm, wykonana w technice temperowej na podłożu drewnianym i posiadająca pełne, rozbudowane obramienie opracowane snycersko. Obraz bardzo zniszczony, duże ubytki warstwy malarskiej (około 40%) występują na całej powierzchni przedstawienia. Prawdopodobnie warstwa malarska jest oryginalna, wymaga jednak bardziej precyzyjnych analiz w celu ustalenia ewentualnych przemalowań. Obramowanie w większości zachowane, jednakowoż kompletnie przemalowane. Lico ikony zostało wtórnie przykryte przyklejonym do niego płótnem, na którym powstało w technice olejnej przedstawienie Umilenia (numer ewidencyjny MZŁ-SZR-894). Obecnie ikony są rozwarstwione, co zostało wykonane najprawdopodobniej w pracowni konserwatorskiej Muzeum-Zamku w Łańcucie w latach 60. XX w. Obiekt pochodzi zapewne z ołtarza bocznego, gdyż jego umiejscowienie w ikonostacie jest dość problematyczne (fot. 9).

Fot. 9. Ikona Hodigitria (numer ewidencyjny MZŁ-SZR-893)

Źródło: fot. T. Tomaszek

6. Ikona Spas (numer ewidencyjny MZŁ-SZR-892) o wymiarach 130 x 89 cm, wykonana w technice olejnej na podłożu płóciennym jest przedstawieniem wtórnym, które – bazując na wstępnym rozpoznaniu konserwatorskim – zapewne przykryło ikonę Deesis (numer ewidencyjny MZŁ-SZR-889)¹². Obraz został rozwarstwiony najprawdopodobniej w pracowni konserwatorskiej Muzeum-Zamku w Łańcucie w latach 60. XX w. i następnie poddany wstępnym zabiegom zabezpieczającym. W tym celu warstwa malarska od strony lica została pokryta warstwą wklejonej bibuły japońskiej (znajdującą się tam do dzisiaj). Płócienne podłoże – składające się z kilku połączonych kawałków – jest bardzo osłabione i miejscami porozrywane. Obraz wymaga dalszych analiz oraz kompleksowych prac konserwatorskich (fot. 10).

Fot. 10. Ikona Spas (numer ewidencyjny MZŁ-SZR-892)

Źródło: fot. T. Tomaszek

12. Więcej informacji patrz: opis obiektu nr 1 – Ikona Deesis (numer ewidencyjny MZŁ-SZR-889).

7. Ikona Deesis (numer ewidencyjny MZŁ-SZR-895) o wymiarach 146 x 92 cm, wykonana w technice temperowej na podłożu drewnianym, bez obramienia [wstępne rozpoznanie i zachowane ślady na licu obrazu pozwalają przypuszczać, iż posiadał on obramienie o kształcie zbliżonym do tego, jakie zdobi ikony Hodigitria (numer ewidencyjny MZŁ-SZR-893) oraz Deesis (numer ewidencyjny MZŁ-SZR-889)]. Przedstawienie całkowicie przemalowane, w lewej, dolnej części kompozycji widać odkrywki do oryginalnej warstwy malarskiej. Ikona była przesłonięta innym obrazem, który był na niej naklejony. Według ustaleń autora niniejszego opracowania nie do końca pewnym jest, iż ową naklejoną ikoną było Spas (numer ewidencyjny MZŁ-SZR-892), a na który to obraz wskazują materiały archiwalne Działu Sztuki Cerkiewnej Muzeum-Zamku w Łańcucie¹³. Co prawda wymiary ikony odpowiadają w przybliżeniu obrazowi Spas, ale wstępne oględziny konserwatorskie nie pozwoliły na podjęcie jednoznacznej decyzji. Ikona jest prawdopodobnie centralną częścią oryginalnej grupy Deesis z ikonostasu babickiej cerkwi (fot. 11).

Fot. 11. Ikona Deesis (numer ewidencyjny MZŁ-SZR-895)

Źródło: fot. T. Tomaszek

8. Ikona Dwaj Apostołowie (św. Piotr i św. Paweł), (numer ewidencyjny MZŁ-SZR-896) o wymiarach 65 x 41 cm, wykonana w technice olejnej na podłożu płóciennym, bez obramienia. Przedstawienie malowane bardzo prymitywnie, płótno mocno pocięte, warstwa malarska bardzo pociemniała. Obraz ewidentnie wtórny, zapewne zasłaniał którąś z oryginalnych ikon (jest to jednak trudne do ustalenia, którą konkretnie). Wymaga kompleksowych prac konserwatorskich (fot. 12).

13. Więcej informacji patrz: opis obiektu nr 1 – Ikona Deesis (numer ewidencyjny MZŁ-SZR-889).

Fot. 12. Ikona Dwaj Apostołowie (św. Piotr i św. Paweł),
(numer ewidencyjny MZŁ-SZR-896)

Źródło: fot. T. Tomaszek

9. Ikona Dwaj Apostołowie (św. Piotr i św. Paweł), (numer ewidencyjny MZŁ-SZR-897) o wymiarach 98 x 65 cm, wykonana w technice temperowej na podłożu drewnianym i posiadająca trzyczęściowe, rozbudowane obramienie opracowane snycersko. Obraz całkowicie zachowany, wymaga rozpoznania konserwatorskiego w celu ustalenia zakresu ewentualnych przemalowań. Górną część przedstawienia wypełnia grawerowane i pozłacane tło. Na flankujących ikonę kolumnach (prawa i lewa część obramienia) zauważalne duże ubytki w warstwie malarskiej. W zwieńczeniu obramienia główka aniołka (putto), (fot. 13).

Fot. 13. Ikona Dwaj Apostołowie (św. Piotr i św. Paweł),
(numer ewidencyjny MZŁ-SZR-897)

Źródło: fot. T. Tomaszek

10. Ikona Ostatnia Wieczerza (numer ewidencyjny MZŁ-SZR-898) o wymiarach 61 x 97 cm, wykonana w technice temperowej na podłożu drewnianym i posiadająca trzyczęściowe, rozbudowane obramienie opracowane snycersko (flankujące przedstawienie od góry i po bokach). Stan zachowania obiektu dobry, najprawdopodobniej pod koniec lat 90. był poddany zabiegom zabezpieczającym wykonanym w pracowni konserwacji Muzeum-Zamku w Łańcucie. Warstwa malarska przedstawienia figuralnego, tła i elementów obramienia kompletna, dla potwierdzenia jej oryginalności jak i braku występowania ewentualnych przemalowań konieczne są dalsze analizy konserwatorskie. Ikona posiada fragmenty pokryte srebrzeniami (fot. 14).

Fot. 14. Ikona Ostatnia Wieczerza (numer ewidencyjny MZŁ-SZR-898)

Źródło: fot. T. Tomaszek

11. Ikona-medalion Emmanuel (numer ewidencyjny MZŁ-SZR-899) wykonana w technice temperowej na podłożu drewnianym i posiadająca obramienie w formie promieniście rozchodzącej się glorii. Przedstawienie mało czytelne, wyraźne ubytki w warstwie malarskiej na lewej połowie. Brak promieni glorii w prawej i dolnej części obramienia (fot. 15).

Fot. 15. Ikona-medalion Emmanuel (numer ewidencyjny MZŁ-SZR-899)

Źródło: fot. T. Tomaszek

3.4. Próba rekonstrukcji oryginalnego rozmieszczenia zachowanych ikon w ramie ikonostasowej

Wstępne rozeznanie konserwatorskie pozwala założyć, iż przynajmniej trzy z zachowanych w Dziale Sztuki Cerkiewnej Muzeum-Zamku w Łańcucie ikon to elementy oryginalnego ikonostasu z babickiej cerkwi¹⁴. Ikonami tymi są: Ikona Deesis (numer ewidencyjny MZŁ-SZR-895) – stanowiąca centralny obraz rzędu Deesis, Ikona Dwaj Apostołowie (św. Piotr i św. Paweł) – przedstawiająca dwóch spośród dwunastu apostołów rzędu Deesis, oraz Ikona Ostatnia Wieczera (numer ewidencyjny MZŁ-SZR-898) – znajdująca się ponad carskimi wrotami. Ich prawdopodobne pierwotne rozmieszczenie zobrazowane jest na rycinie 6.

Ryc. 6. Rekonstrukcja prawdopodobnego pierwotnego rozmieszczenia zachowanych ikon w ramie ikonostasu (schemat)

Źródło: Opracowanie własne

4. Podsumowanie

Zachowane do dzisiaj ikony z babickiej cerkwi, zgromadzone w zbiorach Działu Sztuki Cerkiewnej Muzeum-Zamku w Łańcucie, stanowią tylko część oryginalnego wyposażenia świątyni. Niemniej pozwalają na rekonstrukcję pierwotnej organizacji wnętrza cerkwi oraz informują nas o bogatej ikonografii sztuki greckokatolickiej ziem Polski południowo-wschodniej. Jednakowoż, aby uzyskać pełną wiedzę na temat oryginalnego wystroju świątyni oraz jej pierwotnego ikonostasu, konieczne jest przeprowadzenie dalszych, bardziej zaawansowanych analiz konserwatorskich.

14. W celu ostatecznego określenia przynależności pozostałych zachowanych ikon należy przeprowadzić dalsze analizy konserwatorskie.

Podziękowania

Autor niniejszego artykułu składa szczególne podziękowania Panu Jarosławowi Giemzie, kierownikowi Działu Sztuki Cerkiewnej Muzeum–Zamku w Łańcucie, oraz Pani Teresie Żurawskiej, kustosz Muzeum–Zamku w Łańcucie za życzliwą pomoc i cenne uwagi dotyczące ikon z cerkwi w Babicach oraz Panu Witowi Wojtowiczowi, Dyrektorowi Muzeum–Zamku w Łańcucie, za zgodę na opublikowanie zdjęć elementów wyposażenia cerkwi w Babicach, znajdujących się w zbiorach Działu Sztuki Cerkiewnej Muzeum–Zamku w Łańcucie oraz zamieszczenie cyfrowych kopii archiwalnych dokumentów.

Bibliografia

1. Brykowski R., *Łemkowska drewniana architektura cerkiewna w Polsce, na Słowacji i Rusi Zakarpackiej*, Ossolineum, Wrocław 1986.
2. Giemza J., *O sztuce sakralnej przemyskiej eparchii*, [w:] *Słowem i obrazem*, Muzeum–Zamek w Łańcucie, Łańcut 2006.
3. Giemza J., *Losy cerkwi w Polsce po 1944 roku*, Rzeszów 1997.
4. Giemza J., Stepan A., *Sztuka cerkiewna w diecezji przemyskiej*, materiały z międzynarodowej konferencji naukowej, Muzeum–Zamek w Łańcucie, 25–26 marca 1995 r., Muzeum–Zamek w Łańcucie, Wydawnictwo STEPAN design, Łańcut 1999.
5. Tomaszek T., *Drewniana cerkiew w Babicach jako zabytek o niewykorzystanym potencjale turystycznym. Zalecenia konserwatorskie oraz analiza możliwości adaptacji świątyni do nowej funkcji*, [w:] J. Krupa (red.), *Problemy ochrony środowiska przyrodniczego i kulturowego Pogórza Dynowskiego w rozwoju turystyki*, Wydawnictwo ZGTPD, Dynów 2016, s. 279–297.

Bibliografia uzupełniająca

6. *Leksykon Drewnianej Architektury Sakralnej Podkarpacia*, Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju i Promocji Podkarpacia „Pro Carpathia”, K. Zieliński (red.), Rzeszów 2011, t. I (A–L), s. 9.
7. Inwentarz elementów ruchomych z cerkwi w Babicach zgromadzonych w Dziale Sztuki Cerkiewnej Muzeum–Zamku w Łańcucie (przechowywany w archiwum Działu Sztuki Cerkiewnej Muzeum–Zamku w Łańcucie).
8. Materiały penetracyjne dotyczące cerkwi w Babicach, kapliczki w Babicach oraz miejscowości Babice z 1963 r. (przechowywane w archiwum Działu Sztuki Cerkiewnej Muzeum–Zamku w Łańcucie).
9. Protokoły zdawczo-odbiorcze z 1963 r., dotyczące przejęcia majątku cerkwi w Babicach (przechowywane w archiwum Działu Sztuki Cerkiewnej Muzeum–Zamku w Łańcucie).
10. Protokół przejęcia zabytków ruchomych z cerkwi w Babicach z roku 1963 (przechowywany w archiwum Działu Sztuki Cerkiewnej Muzeum–Zamku w Łańcucie).

Źródła internetowe

11. Haszczyn P., *Ścieżka Historyczna Babice – Przystanek 3*; http://www.spbabice.edu.pl/pdf/sciezka_historyczna.pdf (dostęp: 16.09.2016).
12. http://cerkiewne.tematy.net/karta_obiektu.php?obiekt_id=104 (dostęp: 11.07.2016).
13. <http://www.krzywca.eu/babice/cerkiew-w-babicach.html> (dostęp: 17.09.2016).